

NOTISER

Sture Wikman: *Fenrisulven ränner. En bok om vävarna från Överhogdal*. Jamtli/Jämtlands läns museum, Östersund 1996. 80 s., ill. ISBN 91-7948-118-3.

Det finns några föremål i de svenska museernas samlingar som har en alldeles särskild laddning, till dessa hör definitivt vävarna från Överhogdal. Inte nog med att dateringen är imponerande, och att motiven inbjuder till olika tolkningar, de har dessutom en spännande upptäckthistoria.

Vävarna från Överhogdal har omskrivits och tolkats i många sammanhang. Erkända museimän och forskare som Georg Karlin, Agnes Branting, Andreas Lindblom m.fl. har publicerat texter om dem. En doktorsavhandling i konstvetskap av Ruth Horneij publicerades så sent som 1991, *Bonaderna från Överhogdal*. De är även nämnda i internationell litteratur, ofta i jämförelser med samtida textilier. Man har närmat sig dem utifrån naturvetenskapliga, arkeologiska, konstvetskapliga, etnologiska, religionsvetenskapliga och textiltkniska metoder och teorier. Datering, bruk och inte minst tolkning har diskuterats från olika utgångspunkter, resultaten är mer eller mindre troliga. Redan tidigt, före möjligheterna till en mer exakt datering, förknippades vävarnas motiv med religion. Antingen har man tolkat bonaderna utifrån ett kristet sammanhang eller utifrån nordisk mytologi. Med tanke på dateringen, den tid då den gamla seden ersattes av den nya, kan båda infallsvinklarna ha fog för sig.

Nu har en tolkning utförd av religionshistorikern Sture Wikman givits ut i bokform av Jamtli/Jämtlands läns museum. I samband med att det nya museet byggdes, sattes vävarna från Överhogdal i centrum i läns museets nya basutställningar. Vävarna ägs dock ej av läns museet utan är en deposition från Överhogdals församling.

Wikman koncentrerar sig på bildvävnaderna och den historia som där skildras. Utgångspunkten är att motiven på vävarna är en skildring av Ragnarök, så som det beskrivs i Voluspa. Tidigare forskning har satt motiven i samband med Voluspa, bl.a. Agnes Branting som 1972

skriver i *Ur textilkonstens historia*: "Beträffande Överhogdalsbonaderna tycks det råda enighet om att Völsungasagan och berättelser om Sigurd Fafnersbane legat till grund för.../framställningen" (Branting 1980:284).

Det nya med Wikmans tolkning är att han utifrån sin fackkunskap, läser vävarnas motiv parallellt med texten i Voluspa (en text som för övrigt läsaren själv kan ta del av sist i boken). Han menar vidare att denna tolkning fungerar vare sig vävarnas tidssammanhang är hedniskt eller kristet, eftersom de tillkommit vid en tid när den nordiska mytologin var allmänt stoff.

Texten inleds med berättelsen om hur vävarna hittades år 1910 i en kyrkbod av konstnären Paul Hinze, som var ute på en samlingsresa på uppdrag av föreningen Jämtslöjd. Vävarna var hopfogade till ett stycke som delades år 1929. Först trodde man att fyra av vävarna var broderade, senare studier visade att de var vävda i en teknik som upptäckaren av vävnaden från Skog, Erik Salvén, benämnde snärjäv. Den internationellt vedertagna termen är soumak. Den femte väven är en dekorativ dubbelväv daterad från samma tid som de övriga. Vävnaderna har betecknats som altarduk, tapet eller bonader, något Wikman har undvikit genom att referera till det mer neutrala ordet väv.

Dateringen har med moderna metoder visat sig vara tidigare än man trott, 900–1100-talet, en häpnadsväckande ålder med tanke på det skick textilierna befinner sig i, inte minst färgmässigt.

I en kort och komprimerad översikt redogör Wikman för några olika forskares tolkningar, framför allt de som gäller kristna respektive hedniska tolkningar. Wikmans Ragnarökstolkning utgår från de tre träd som finns avbildade i vävarna, trädet Yggdrasil, som enligt den nordiska mytologin förbands med världens tillkomst och undergång. Härefter tolkar Wikman motiven utifrån en närläsning av Voluspa. Analysen känns övertygande, även om metoden ställer krav på läsarens koncentration och sinne för detaljer. Riktigt intressant blir det om man som läsare jämför med andra uttolkare. Man ser då snart att olika betydelse och vikt läggs vid de olika motiven beroende på förf:s utgångspunkt. Ett exempel är de fyra kyrkobyggnader med kors som

Wikman snabbt går förbi, men där andra stannar för en utförlig analys. Ett annat exempel är det motiv man tidigare ansett skildra Sigurd Fafnersbane, men där Wikman mycket övertygande visar på en tolkning där det är elddemonen Surt som rider uppför regnbågsbron mot väktaren Heimdall.

Det fragment som brukar kallas väv III, är för litet för att kunna tolkas. Wikman nöjer sig med att notera likheter med de andra vävarna. Ett annat sätt att närma sig den vore att fråga sig vad de andra bilderna inte skildrar? Är det något motiv ur Voluspa som saknas? Den gamla religionen, dvs. hedendomen, sätts mot den nya, kristendomen. Därmed sätts vävarna i sitt historiska sammanhang. Resonemanget går härifrån till frågan om hur de brukades samt även var och när, vilket Wikman berör ganska översiktligt.

Det är inte svårt att entusiasmeras av Sture Wikmans bok. En förhoppning är att man från Jämtlands läns museums sida fortsätter publicera populärvetenskapliga texter om vävnaderna från Överhogdal. Infallsvinklar från olika forskare kan bidra till större kunskap och sammantaget bilda en helhet.

Anneli Palmköld, Halmstad

Helgonet i Nidaros. Olavskult och kristnande i Norden. Lars Rumar (red.). Skrifter utgivna av Riksarkivet 3. Stockholm 1997. 287 s., ill. ISBN 91-88366-31-6.

På den berömda bonaden i Skog, från 1200-talets mitt, ser man de tre helgonkungarna Olav i Norge, Erik i Sverige och Knut i Danmark avbildade som jämlikar bredvid varandra i samma storlek. Men ser vi till helgonkulten intar S:t Olav den ojämförligt främsta platsen. Han fick sitt vilorum i Nidarosdomen och under hela medeltiden var Trondheim med relikerna efter Olav den helige det dominerande vallfartsmålet. Stadens 1000-årsjubileum år 1997 gav anledning till en samnordisk forskning redovisad vid historie- och arkivdagar i Östersund 1995 och två år senare i bokform framlagd som en jubileumsgåva till staden Trondheim från Mittnordenkommittén, Landsarkivet i Östersund och Riksarkivet.

Som f. riksarkivarien Sven Lundkvist påpekar speglar ämnesvalet en förändrad forskningsattityd. I den Weibullska källkritiska traditionen stod inte mirakler och vallfärder högt i kurs. För mentalitetshistorisk och kulturhistorisk forskning ger däremot det rika mirakel-

materialet möjligheter att tränga längre och djupare in i medeltidens föreställningsvärld. "Den mörka medeltiden" har genomlysts av historiker och konsthistoriker och ter sig allt mindre mörk. Ingrid Smedstad berättar om hur pilgrimslederna till Nidaros med sina rösen och själastugor restaureras och rekonstrueras. Lars Andersson lyfter fram souvenirer från vallfarterna till Trondheim i form av pilgrimsmärken och pilgrimskrus. Den medeltida vallfartsseden har börjar revitaliseras och omfattas med intresse av nutidens ledande kyrkomän. Före Härnösandsbiskopen Bengt G. Hallgren belyser utvecklingen i "Från själastuga till Sankt Olavslöpp". Också i Skåne har Olavskulten nygestaltats (*Rig* 1997:243ff).

Att bege sig ut på vallfart var ingen impulshandling. Särskilt vallfärderna till Det heliga landet och Santiago de Compostela förbereddes noga. Även om pilgrimerna kunde förlita sig på skyddsbestämmelser skaffade de ofta särskilda rekommendationsbrev. Nidaros är den ort i Norden som oftast nämns i de bevarade rekommendationsbrevens skriver Christian Krötzel.

Medan många helgons historiska autenticitet vilar på svag grund råder det ingen tvekan om Olavs historiska existens. Han dog vid Stiklastad 1030. Men det är inte kung Olav utan S:t Olav det aktuella bokverket behandlar. Efterdyningarna har varit av vida större betydelse än Olavs egen seglats.

Karakteristiskt nog är det inte kyrkohistoriker som behandlar helgonet i Nidaros, utan historiker och medeltidsarkeologer samt en konsthistoriker, Anne Lidén, som inom kort framlägger en doktorsavhandling om Olav den helige i medeltida bildkonst. Helgonen tycks vara väl så intressanta för dagens humanister, vilket även ett arbete av Janken Myrdal tyder på (*Rig* 1995:2).

För kartläggningen av den medeltida Olavskulten spelar Olavskyrkorna en särskild roll, dvs. de kyrkor som invigts till S:t Olav. Detta var inte en enkel dopceremoni. Härför krävdes en relik liksom en fastlagd Olavsliturgi, auktoriserad av domkapitlet i Nidaros. Men det finns också andra spår av Olavskulten i form av pilgrimsmärken, altarskåp, skulpturer och kalkmålningar. Därtill kommer ortnamn knutna till Olofskällor. I sydöstra Skåne har vi t.o.m. ett exempel på att ett äldre sockennamn, Lunkinde, ersattes av S:t Olof. Ortnamnssforskare saknas dock bland författarna.

Anledningen till att en kyrka dedicerats till S:t Olav skiftar. Den täta utbredningen av Olavskyrkor i sydvästra Finland kan tolkas som grannskapsinfluens, dvs. att Olavskulten vid en viss tid spred sig som ett mode från